

УДК 371.036

В. С. Молдавчук

ЗАГАЛЬНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО ОФІЦЕРА ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК ТА ШЛЯХИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Розглянуто сутність поняття загальної культури українського офіцера та обґрунтовано шляхи її розвитку. Розкрито питання про вплив загальної культури офіцерів внутрішніх військ на формування інституційного іміджу.

Ключові слова: загальна культура, інституційний імідж, професійне самовизначення особистості.

Постановка проблеми. Значення загальної культури в житті сучасної людини важко переоцінити. Вона є одним із чинників особистого успіху і фактором, що зумовлює формування позитивного чи негативного іміджу соціального співтовариства, до якого належить особистість. Культура виявляється у ставленні до інших, світосприйнятті, мовленнєвій поведінці – у всіх вчинках. З ерудованою людиною спілкуватися цікаво і приємно. Особливе значення має загальна культура для офіцера – вона стає не тільки запорукою успішного вирішення військово-професійних завдань, але й умовою виконання армією свого вищого призначення у сучасному світі – збереження миру.

Актуальність наведеної проблеми визначається загальним антропоцентричним підходом до дослідження будь-яких питань, необхідністю створення еталонних уявлень про всебічно розвиненого сучасного військового фахівця України та важливістю створення теоретичних підвалин для практичної діяльності у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць за темою дослідження дозволяє зробити висновок про зростання наукового інтересу до проблеми загальної культури. Звертаючись до філософського, культурологічного, соціологічного, історичного, антропологічного аспектів, автори розкривають сутнісні характеристики культури, її структуру, взаємодію структурних елементів, взаємовплив особистості і культури, суспільства і культури [3; 6].

Зростає інтерес науковців до проблем загальної культури в аспекті галузевої діяльності [1; 4].

Об'єктом дослідження багатьох авторів є проблеми розвитку військової професійності, сутності, структури, етапів розвитку військової професії, професіоналізації армії, професійного самовизначення особистості [2; 5; 7; 8].

Інтерес до згаданої проблеми не випадковий. Навряд чи хтось буде заперечувати

необхідність постійного підвищення загальної культури. І все ж питання про зміст цього поняття, його обсяг, професійну зумовленість і форми актуалізації вичерпно не досліджено.

Мета статті – окреслити зміст поняття загальної культури сучасного офіцера України та шляхи її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Не вдаючись до детального аналізу тлумачення вказаного поняття, визнаючи його складність і широту, приймемо робочу дефініцію і будемо розуміти загальну культуру як володіння певною сумою знань світової та загальнонаціональної значущості, що стосуються матеріальної і духовної сфер життя, усвідомлюються особистістю як переконання і реалізуються у діяльності та стосунках з іншими людьми.

Подане визначення висвітлює і питання, які слід уточнити, починаючи роботу в згаданому напрямі, і труднощі, які спіткають дослідника, і частково – шляхи їх подолання.

Передусім, потребує уточнення словосполучення “певна сума знань”. Одразу стає зрозумілим, що його тлумачення буде значною мірою суб'єктивним, то ж завдання полягає в тому, щоб обґрунтувати своє бачення відповіді на вказане питання, спираючись на новітні наукові парадигми.

Як відомо, значний обсяг інформації, необхідної для формування загальної культури, офіцери отримують ще у вищих навчальних закладах на заняттях з гуманітарних та економічних дисциплін. У програмах цих дисциплін, на наш погляд, досить вичерпно подано інформацію, що стосується матеріальної сфери життя суспільства (економічна теорія, основні уявлення про виробничі стосунки тощо) і є обов'язковою у формуванні загальної культури. Питання, пов'язані з інформацією про духовну сферу життя людей, потребують спеціального аналізу. Це пояснюється, передусім, широтою поняття “духовна сфера життя”. Воно включає національні традиції, моральні принципи

етносу, правила поведінки людей у суспільстві, етичні норми, науку, літературу, театр, музику, живопис та інші види мистецтва, релігію і забобони та багато інших питань. Навряд чи хто-небудь із дослідників насмілиться визначати обсяг інформації, яка б становила необхідний мінімум загальної культури стосовно згаданої сфери. Усвідомлюючи це, окреслимо коло проблем, які розглядатимуться у цій статті, та обґрунтуємо їх вибір.

Вважаємо за необхідне застосувати комплексний підхід до розв'язання завдань, який охоплює три аспекти життя і діяльності людини: когнітивний, етичний та естетичний. Когнітивний аспект розглядаємо як такий, що пов'язаний із пізнавальною діяльністю людини, спрямованою на отримання інформації про навколишній світ; етичний – з етикою поведінки та стосунків з іншими людьми; естетичний – із ставленням до мистецтва як результату духовної діяльності людини. Отже, у полі зору виявляється три складники загальної культури: навколишній світ; людина в її стосунках з іншими людьми; осмислення і сприйняття людиною навколишнього світу, що відтворено у мистецтві.

Окреслюючи інформацію про навколишній світ, яка є складником загальної культури, варто зважати на базові знання, програмні теми навчального плану та аспекти, які не знайшли вичерпного відбиття у попередньому досвіді офіцерів – у курсантські роки. Слід визнати, що базові знання та зміст навчальних програм містять інформацію більше про історію, ніж про сучасність. Це пояснюється тим, що сучасні події не встигають відтворюватися у програмах та підручниках. Отже, завдання полягає у тому, щоб бажання здобути нові знання стало однією із мотиваційних ознак діяльності офіцера. Воно притаманне кожній культурній людині, незалежно від галузі її діяльності. Проте для офіцера внутрішніх військ воно пов'язане із успішним виконанням його соціальних функцій, службово-бойових завдань. Щоб пояснити це положення, зупинимось на питанні про специфіку діяльності військовослужбовця внутрішніх військ.

Службово-бойова діяльність внутрішніх військ є своєрідною: вона спрямована не на виконання воєнних операцій, а на забезпечення громадського порядку, нормальних умов для життя і праці громадян. У зв'язку із цим такі якості офіцера, як уміння спілкуватися з аудиторією, здійснювати мовний вплив, переконувати, набувають соціального значення. Людина з вузьким

світоглядом, обмеженими знаннями не зможе забезпечити здійснення ефективної комунікації. На наш погляд, когнітивний складник загальної культури є потужним чинником формування особистості військового лідера.

Важливе місце у загальній обізнаності офіцера має посісти комунікативна компетенція. Сучасний суб'єкт правоохоронної діяльності повинен знати структуру мовної комунікації, чинники успішної комунікації та її бар'єри, комунікативні стратегії, адекватні соціальному контексту, мовні засоби усунення конфлікту, формули мовленнєвого етикету, засоби мовного впливу, релевантні комунікативній ситуації. Високими є і вимоги до його вмінь. Представник сил охорони правопорядку повинен уміти осмислювати дискурс у сукупності його елементів і добирати оптимальну комунікативну стратегію і тактику, прогнозувати ступінь успішності комунікації, моделювати власну мовленнєву поведінку відповідно до комунікативної ситуації, знаходити засоби подолання комунікативних бар'єрів та нейтралізації конфліктних ситуацій. Для військовослужбовця внутрішніх військ важливим є контроль над емоціями – це головне у будь-якій ситуації, особливо у конфліктній.

Другий складник загальної культури офіцера внутрішніх військ – етика поведінки та стосунків з іншими людьми – має охоплювати широке коло питань. Якщо їх згрупувати за блоками, то перелік цих блоків матиме такий вигляд:

- професійна етика;
- етика стосунків із представниками різних субкультур (національних, вікових, гендерних тощо);
- етика поведінки у ділових ситуаціях;
- етика поведінки у побутових ситуаціях;
- етика поведінки у конфліктних ситуаціях;
- етика поведінки у громадських місцях;
- етикетні норми спілкування;
- мовленнєвий етикет.

Поняття професійної етики, як головного складника етики поведінки та стосунків з іншими людьми, для військовослужбовців нерозривно пов'язане з поняттями військової честі (вірності Військовій присязі і Батьківщині). Військовий дух, військова честь – сукупність усіх позитивних якостей, властивих людині у військовій формі: мужність і хоробрість, шляхетність, дисциплінованість, самовідданість, віра у свої сили, витривалість у разі втрат чи страждань.

Основні чесноти воїна виховувалися ще лицарським кодексом, що склався у ранне Середньовіччя. Наприкінці XVIII ст. були

створені “Загальні правила етикету” для кадетських корпусів, якими повинні керуватися кадети і гардемарини. Не дивно, що офіцери тієї доби завжди вважалися дуже галантними і вихованими, і їхня поведінка часто позитивно відрізнялася від поведінки цивільних. Поступово у громадській свідомості сформувався еталонний образ воїна, якому притаманні такі якості: сильний, мужній, готовий завжди захистити слабшого, благородний, чесний, гуманний, великодушний, відповідальний, розумний, галантний, ввічливий, освічений, комунікабельний, лідер. Будь-який хоча б поодинокий відхід від цього еталону сприймається громадськістю як руйнування ідеалу, втрата ілюзій і руйнування позитивного іміджу військовослужбовців узагалі. Саме тому дотримання етичних норм є обов’язковим для військовослужбовця.

Важливим показником загальної культури є обізнаність у сфері естетичних цінностей, які представлені у творах мистецтва. У цій сфері знання культурної людини мають стосуватися і міжнародних цінностей, і національних. Варто зауважити, що справжня загальна культура передбачає не тільки знання творів, а й наявність потреби спілкування з мистецтвом.

Зупинимось на питанні про принципи, форми та методи роботи з підвищення загальної культури. Передусім, наголосимо, що підвищення загальної культури – це завдання на все життя. Зупинка у цій сфері може спричинити відставання людини. Проте щодо різних складників, обґрунтованих нижче, сформульоване положення слід тлумачити по-різному. Етика поведінки має бути сформованою ще в курсантські роки. У подальшій діяльності етичні норми потребують не постійного підвищення, а постійного дотримання. А щодо збагачення когнітивної бази та естетичного розвитку поняття “завершення формування” не спрацьовує з огляду на постійний, неперервний розвиток національного когнітивного досвіду та мистецтва.

Засвоєння когнітивних, етичних та естетичних складників загальної культури – процес непростий. Вважаємо, що головним принципом роботи у зазначеному напрямі має бути принцип діяльнісного підходу. Він означає, що у процесі, спрямованому на підвищення загальної культури, і курсанти, і офіцери мають бути не пасивними слухачами, які сприймають інформацію, подану кимсь, а активними здобувачами цієї інформації. Засвоєння і реалізація знань мають відбуватися в активній діяльності. Ще один обов’язковий принцип роботи – принцип системності. Він

означає, що всі ланки роботи з підвищення загальної культури повинні мати характер системи, який проявляється водночас у кількох напрямках, а саме:

– необхідна інформація повинна структуруватися як система, що охоплює всі згадані вище аспекти та теми;

– когнітивний, естетичний та етичний складники повинні репрезентуватися у системі заходів, які б забезпечували можливість і сприйняття інформації, і її актуалізації;

– робота повинна бути оптимально розподіленою на всі роки навчання у вищому закладі освіти та на професійну діяльність у майбутньому.

Звертаючись до процесу підвищення загальної культури військовослужбовця, який здійснюється в курсантські роки, зупинимось на деяких його принципах. Принцип урахування вікових особливостей зобов’язує вибирати такі форми та методи роботи, які б були цікавими курсантам, викликали бажання пізнати більше, створювали б позитивну мотивацію роботи, залучали до самостійного пошуку.

Форми і методи роботи мають бути різноманітними, але дібраними раціонально. Остання вимога означає, що вони повинні якнайбільше сприяти ефективному засвоєнню інформації і формуванню відповідних переконань. Наприклад, для розширення когнітивного кругозору можна запропонувати систему заходів, що включає етапи засвоєння інформації та її реалізації. Етап засвоєння інформації можна провести як самостійну пошукову роботу за питаннями, які пропонуються викладачем. На етапі реалізації інформації можна застосувати такі форми роботи, як гра “Що? Де? Чому?”, конкурс ерудитів або будь-яку іншу інтелектуальну гру. У роботі над етичними правилами можна широко використовувати рольові ігри, моделюючи відповідні ситуації. Естетичний складник обов’язково повинен включати екскурсії до театрів, музеїв з обов’язковим їх обговоренням. Однак естетичний смак формується не тільки у процесі ознайомлення із творами мистецтва, а й під час роботи над власними творами. У зв’язку із цим корисними будуть конкурси серед курсантів на кращий твір, підготовка концертів тощо.

Курсант закінчує вищий навчальний заклад і стає офіцером-керівником. Тепер підвищення його загальної культури має дві особливості: по-перше, воно залежить від нього самого; по-друге, воно набуває соціальної значущості. Останнє твердження пояснюється тим, що офіцер має

дбати про підвищення загальної культури підлеглих – солдатів, а пізніше – і молодших колег-офіцерів. У системі внутрішніх військ умови для цього створено: є свої оркестри, проводяться конкурси художньої самодіяльності і художньої творчості, офіцерські бали та інші форми роботи. І все ж на досягнутому не можна зупинятись. Офіцери виховних структур мають перетворити цікаві епізодичні заходи в єдиний комплекс, який би враховував усі три наведені вище аспекти – когнітивний, етичний та естетичний. Це можуть бути і інтелектуальні ігри, і конкурси, і розважально-пізнавальні вечори, дискусії, он-лайн прес-конференції тощо. Значення цієї роботи важко переоцінити, причому не тільки в аспекті розвитку загальної культури військовослужбовців, а ще й в аспекті створення позитивного іміджу внутрішніх військ. Зупинимось на цьому аспекті діяльності.

Не буде перебільшенням зазначити, що на сьогодні імідж силових структур України бажає бути кращим, у чому неабияку роль відіграють засоби масової інформації (ЗМІ). Будь-яка негативна подія у межах силових структур чи їх конфлікт із цивільними особами одразу ж стають відомими широкому загалу, особливо коли має місце невірне ставлення до представників ЗМІ з боку військовослужбовців. Тим часом позитивні події лишаються не висвітленими. Через це створюється контраст між еталонними уявленнями громадськості про військовослужбовців як таких, що мають уособлювати позитивні риси, та їх соціальним портретом, створеним ЗМІ. Тисячі правоохоронців, здійснюючи свою діяльність за Статутом, дотримуючись норм професійної етики, проявляють такт і ввічливість у спілкуванні із громадянами, проте один негативний епізод, що потрапив до Інтернету, здатен створити негативне уявлення про всіх і про силові структури у цілому. Викладене свідчить про те, що одним із напрямів розвитку загальної культури офіцерів внутрішніх військ має стати робота, спрямована на корекцію контактів із ЗМІ та формування вміння забезпечувати позитивний інституційний імідж.

Висновки

Завершуючи виклад наших міркувань щодо підвищення загальної культури українських офіцерів, зазначимо найголовніші положення підходу до розв'язання вказаної проблеми, який пропонується у цій статті.

Поняття загальної культури охоплює три основні аспекти діяльності: когнітивний,

етичний та естетичний. Усі вони мають ураховуватись у роботі з особовим складом внутрішніх військ.

Запорукою ефективності роботи є створення системи, в якій передбачені різні аспекти, етапи і застосовуються оптимальні форми, методи та прийоми діяльності.

Увагою до питань загальної культури офіцерів внутрішніх військ та їх вирішенням можливо не тільки сприяти духовному збагаченню особового складу, а й забезпечити формування позитивного інституційного іміджу внутрішніх військ.

Перспективою дослідження вважаємо створення професійної програми для військовослужбовців внутрішніх військ, яка реалізує принцип "Навчання впродовж життя" стосовно загальної культури.

Список використаних джерел

1. Багдасарьян Н. Г. Профессиональная инженерная культура: (структура, динамика, механизмы освоения) [Текст] : автореф. дис. ... д-ра филос. наук / Н. Г. Багдасарьян. – М., 1998. – 28 с.
2. Борисова Е. М. Профессиональное самоопределение личности (личностный аспект) [Текст] : автореф. дис. ... д-ра психол. наук / Е. М. Борисова. – М., 1995. – 32 с.
3. Каган М. С. Философия культуры [Текст] / М. С. Каган. – СПб., 1996. – 416 с.
4. Надысева Н. В. Проблемы общей культуры специалиста [Текст] / Н. В. Надысева // Культура и личность: проблемы социальной активности. – М., 1990. – С. 97–99.
5. Петрий П. В. Духовные ценности Российского общества и армии [Текст] / автореф. дис. ... д-ра филос. наук / П. В. Петрий. – М., 2002. – 50 с.
6. Пилипенко А. А. Культура как система [Текст] / А. А. Пилипенко, И. Г. Яковенко. – М., 1998. – 148 с.
7. Протасов А. А. Ценностные ориентации в профессиональной культуре офицера (социально-философский анализ) [Текст] : автореф. дис. ... канд. филос. наук / А. А. Протасов. – М., 1995. – 20 с.
8. Тыртышный А. А. Психологические условия профессионализации офицеров во время обучения в ВВУЗе МО РФ [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук / А. А. Тыртышный. – М., 2000. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2012 р.